

De vergeten steen van Brakel

Over een fragment van een 15de-eeuwse grafsteen van de familie Van Broeckhuysen van Waardenburg in de ruïne van het kasteel van Brakel.

DOOR

R. DELL'AIRA

Ruïne van het kasteel van Brakel in 1997. Foto: H. van Ballegooyen.

Tussen ongeveer 1825 en 1850 werd in opdracht van de toenmalige eigenaar Wilhelmus van Dam van Brakel (1779-1858) de ruïne van het kasteel van Brakel voor een belangrijk deel geconsolideerd. In die periode moet ook de zogenaamde “fragmentenmuur” zijn toegevoegd aan de zuidoostelijke hoektoren. In deze fragmentenmuur zijn de nodige gedenksteden aangebracht. De grootste steen is een grafsteen met de wapens van de families Pieck, Wyhe, Averinck, Gend en Vijgh. Deze grafzerk zou afkomstig zijn van een in 1825 ontgraven grafkelder in de Nederlandse Hervormde Kerk te Brakel. Daarnaast zijn er nog allerlei kleine fragmenten ingemetseld waarvan de herkomst niet te traceren is.

Helaas blijkt uit de beschrijving van Vermeulen dat enkele fragmenten in de loop der tijd verdwenen zijn door vandalisme of diefstal.¹ Zo maakt Vermeulen melding van een steentje boven de rondbogige ingang van de toren waarop de belangrijkste jaartallen uit de geschiedenis van het kasteel waren ingegroefd; 860

(volgens de overlevering zou het kasteel van Brakel in dat jaar gesticht zijn), 1321 (toen het getroffen werd door de bliksem), 1407 (het jaar waarin het kasteel werd verwoest door de troepen van graaf Willem VI) en 1672 (toen het door de Fransen werd opgeblazen en definitief een ruïne werd).

Dit steentje is spoorloos verdwenen evenals de fraaie maiolica-versiering in het naastgelegen bouwsel stammende uit het tweede kwart van de 19de eeuw.

Gelukkig was de steen waar wij wat dieper op ingaan nog wel aanwezig. Het gaat om een steen die zich linksboven de rondbogige ingang van de hoektoren bevindt, eveneens in de fragmentenmuur. Het is een tamelijk fors afgebroken stuk (38 x 63 cm) van een 15de-eeuwse grafzerk. In 15de-eeuws gotisch schrift is op de steen een fragment van een tekst te lezen: “isen ende van Werdenberg”. Het is, gezien de naam “Werdenberg” en de op stilistische gronden 15de-eeuwse datering van de steen, zeer beslist een fragment van een grafzerk die in verband gebracht moet

Fragment van een 15de-eeuwse grafzerk (38 x 63 cm) in de zogenaamde fragmentenmuur op de ruïne van Brakel. Bovenaan is in gotisch schrift te lezen "isen en van Werdenberg". Foto: H. van Ballegooyen/R. Dell'Aira, 1997.

worden met de familie Van Broeckhuysen van Waardenburg.² Het is dan ook heel goed mogelijk dat de tekst op deze zerk oorspronkelijk te lezen was als "[...]van Broeckhuysen ende van Werdenberg...". Deze familie had in de 15de eeuw heel wat in de melk te brokkelen in de Bommelerwaard. Via de familie De Cock van Waardenburg kwam door een huwelijk in 1401 deze familie in het bezit van Waardenburg. Kennelijk verging het de familie Van Broeckhuysen in het begin van de 15de eeuw goed. In 1424 verkocht Willem van Wachtendonk kasteel Ammersoyen aan Johan van Broeckhuysen van Waardenburg zodat Waardenburg en Ammersoyen in één hand kwamen.³ Sindsdien hebben de twee kastelen ruim twee eeuwen lang bij elkaar gehoord.

Het was ook deze Johan die de familie Van Broeckhuysen aan Brakel koppelde. Johan huwde Adriana van Brakel in 1439 en zodoende kwam ook het kasteel van Brakel in het bezit van deze familie.⁴

Inmiddels kon Johan zich heer van Broekhuizen, Waardenburg, Well, Ammersoyen en Brakel noemen. Hoewel we niet zo heel veel over deze Johan weten, moet hij toch op z'n minst een opvallende figuur geweest zijn die "seer groet ende vet" was.⁵ In 1442 overleed Johan en liet twee zonen en twee dochters na. Zijn oudste zoon, Gerrit, kreeg Broekhuizen, Waardenburg (op dat moment het belangrijkste bezit), Ammersoyen en Well. Zijn jongste zoon, Steesken (of Staes), kreeg Brakel. Feitelijk begint bij Steesken de Brakelse tak van de familie Van Broeckhuysen. Steesken, die genoemd was naar zijn grootvader Steesken van Brakel, was de laatste van de Brakelse tak die zich nog Van Broeckhuysen van Waardenburg noemde. Na hem werd "van Waardenburg" weggelaten en voegde men "van Brakel" toe. De zoon van Steesken, Johan, noemde zich dus Van Broeckhuysen van Brakel en kreeg in 1469 de heerlijkheid Brakel na

het overlijden van zijn vader. Johan is niet erg lang heer van Brakel geweest, want hij overleed reeds zes jaar later. Hij werd in 1475 opgevolgd door zijn broer Arnt die tot 1515 heer van Brakel was. Deze Arnt werd na zijn overlijden opgevolgd door zijn zoon Staes die zo'n tien jaar heer van Brakel was maar na zijn dood rond 1525 geen zonen naliet. Dit betekende dat de familie Van Broeckhuysen van Brakel in mannelijke lijn was uitgestorven en er een einde kwam aan de zeggenschap van deze familie over Brakel.

De dochter van Staes, Josina, huwde Reinier van Aeswijn zodat Brakel nu in handen kwam van die familie. We kunnen stellen dat de familie Van Broeckhuysen van groot belang is geweest voor de heerlijkheid Brakel in de 15de en het eerste kwart van de 16de eeuw.⁶ Volgens een 19de-eeuwse studie moet deze familie het kasteel in 1507 zelfs grotendeels hebben herbouwd en uitgebreid.⁷

Het is dus duidelijk dat de steen van de Van Broeckhuysen's thuishoort op de ruïne en behouden moet blijven. Met enige voorzichtigheid kunnen we stellen dat de steen mogelijk gelegen moet hebben op het graf van óf Johan van Broeckhuysen van Waardenburg (overleden in 1442) óf zijn zoon Steesken van Broeckhuysen van Waardenburg (overleden in 1469). Deze conclusie valt vooral op te maken uit het opschrift "van Werdenberg" dat, wat Brakel betreft, slechts kan slaan op de laatst genoemde twee personen.

Noten

¹ F.A.J. Vermeulen, "De Monumenten van Geschiedenis en Kunst in de Provincie Gelderland, onderdeel van het eerste stuk: de monumenten in de Bommeler- en Tielerwaard", 's-Gravenhage 1932. pp.42-43.

² Om verwarring te voorkomen is er consequent voor één soort spelling gekozen. In de 15de eeuw hield men zich niet aan één soort spelling zodat een bepaalde naam op tal van manieren werd geschreven; Van Broekhuysen, Van Broeckhuijsen, Van Broekhuysen, Van Broichusen, Van Broickhuijsen enz. Dit geldt uiteraard ook voor de spelling van "Waardenburg" dat op de steen te lezen is als "Werdenberg".

³ Overzicht van de bezitters van Ammersoyen ca. 1350-heden in: Drs. E.C. Barones van der Borch tot Verwolde-Swemle e.a., "Ammersoyen, Bijdragen tot de geschiedenis van het kasteel, de heerlijkheid en de heren van Ammersoyen", Zutphen 1986.

⁴ Mr. C.P.E. Robidé van der Aa, "Oud-Nederland in de uit vroegere dagen, overgeblevene Burgen en Kasteelen", Nijmegen 1841. hfst. 28: "Ruïne van het Huis te Brakel".

⁵ Zie onder meer: J. Gerdes Oosterbeek, "De Heerlijkheid Weerdenburg, leen ten Zutfenschen regte", Geldersche Volks-Almanak, Arnhem 1874. p.21.

⁶ Naar hen werd de Broeckhuysenweerd (Brakel) genoemd. Zie Rijksarchief in Gelderland, Huisarchief Van Dam van Brakel (0379) inv.nr. 100. Zie voorts: J. Verzijl, "Genealogie van Broeckhuysen", De Maasgouw 78, 1959, pp. 17-26.

⁷ F.M. Eliëns en J. Harenberg, "Middeleeuwse Kastelen van Gelderland", Rijswijk 1984. p.227. Mogelijk heeft men dit citaat uit een stuk in het Rijksarchief in Gelderland te Arnhem, Huisarchief Van Dam van Brakel (0379) inv.nr. 7.